

Bijlage 29: RAAP verslag nummer 2002 – 956/RT: Plangebied Campusproject,
Gemeente Kerkrade, Een Aanvullende Archeologische Inventarisatie
(AAI-1)

Verslagnummer 2002-956/RT

Plangebied Campusproject

Gemeente Kerkrade

Een Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI-1)

1 Inleiding

In opdracht van de gemeente Kerkrade heeft RAAP Archeologisch Adviesbureau in januari 2002 een Aanvullende Archeologische Inventarisatie (AAI-1) uitgevoerd in plangebied Campusproject, gemeente Kerkrade. Het plangebied bevindt zich in de wijk Spekholzerheide aan de Spekhofstraat tussen het college Sancta Maria aan de Elbereveldstraat en de Dr. Durpelschool aan de Schoolstraat (figuur 1). De oppervlakte van het plangebied bedraagt circa 1,0 ha. Het plangebied is op dit moment in gebruik als grasland. In het kader van bouwactiviteiten (cluster van schoolgebouwen) kunnen graafwerkzaamheden leiden tot verstoring en vernietiging van eventueel aanwezige archeologische waarden.

Doel van een AAI-1 (fase 1: de kartering) is het opsporen en in kaart brengen van eventueel aanwezige archeologische vindplaatsen. In een eventuele tweede fase van de AAI worden de vastgestelde vindplaatsen nader onderzocht (AAI-2: waardering). In deze fase wordt getracht de kwaliteit (gaafheid en conservering), omvang, aard, datering en diepteligging van de vindplaatsen vast te stellen. Op basis van de resultaten van de AAI kan worden bepaald of vervolgstappen noodzakelijk zijn. Tijdens de AAI is archeologische informatie verzameld op basis waarvan aan eventueel archeologisch vervolgonderzoek vorm en inhoud kan worden gegeven.

Een vervolgonderzoek kan bestaan uit archeologisch toezicht tijdens de graafwerkzaamheden, waarbij waarnemingen worden gedaan en archeologische sporen worden gedocumenteerd. Daarnaast kan er sprake zijn van een Aanvullend Archeologisch Onderzoek (AAO), waarbij voorafgaand aan de graafwerkzaamheden bijvoorbeeld proefsleuven worden gegraven.

Voor de dateringen van de in dit verslag genoemde archeologische perioden wordt verwezen naar tabel 1.

2 Methoden

2.1 Bureauonderzoek

Voorafgaand aan archeologisch veldonderzoek wordt in de regel bureauonderzoek uitgevoerd. Tijdens dit onderzoek worden diverse gegevens uit het plangebied geïnventariseerd en bestudeerd. Het verschaft inzicht in de landschappelijke en archeologische kenmerken van een gebied. Dit inzicht vormt een belangrijke richtlijn voor de planning en uitvoering van het veldwerk. De volgende werkzaamheden zijn verricht:

- het bestuderen van bodem-, geologische, historische en topografische kaarten en het in kaart brengen van relevante informatie (Landesvermessungsamt Nordrhein-Westfalen, 1970; Wolters-Noordhoff Atlasproducties, 1992 & 1995);
- het inventariseren van archeologische gegevens in het ARChEologisch Informatie Systeem (ARCHIS);
- het bestuderen van literatuur met betrekking tot het plangebied (zie literatuurlijst);
- het vervaardigen van de werkkaarten voor het veldwerk.

Een goed inzicht in de landschappelijke kenmerken van een gebied vormt de basis van elk archeologisch onderzoek. Op basis hiervan kunnen uitspraken worden gedaan over de genese van het landschap, de bodemopbouw en de ligging en stratigrafische positie van sedimenten waarin archeologische vindplaatsen kunnen zijn ingebed. Op basis van bestudering van kaartmateriaal kunnen (voormalige) natuurlijke elementen maar ook oude perceelsindelingen en voormalige wegen worden aangetoond. Ook zijn topografische en kadasterkaarten vaak een belangrijke bron van informatie met betrekking tot het gebruik van het landschap in historische tijd. In combinatie geeft het kaartmateriaal aanvullende informatie over verstoringen van de bodem in het gebied.

2.2 Booronderzoek

Karterend booronderzoek is vaak de enige methode om vindplaatsen te lokaliseren die op enige diepte onder het maaiveld liggen doordat zij zijn afgedekt door bijvoorbeeld colluvium. In deze gevallen is de kans klein dat vondsten door bijvoorbeeld de werking van landbouwmachines aan de oppervlakte terecht komen. Daarnaast is booronderzoek geschikt voor het opsporen van vindplaatsen in begroeide gebieden (zoals grasland) en in gebieden die om een andere reden een slechte vondstzichtbaarheid hebben. Hier kan met behulp van boringen de bodem op het voorkomen van archeologisch materiaal worden onderzocht.

Door middel van karterend booronderzoek worden met name nederzettingsterreinen in kaart gebracht. Nederzettingsterreinen zijn doorgaans te herkennen aan het voorkomen van aardewerk en andere zogenaamde archeologische indicatoren (zoals verbrande leem en houtskool). Nederzettingsterreinen van een geringe omvang en andere vindplaatstypen (zoals kampementen van jagers/verzamelaars, grafvelden, wegen en akkercomplexen) manifesteren zich doorgaans minder duidelijk tijdens karterend booronderzoek. Het aantreffen van slechts weinig archeologisch materiaal in een boring kan derhalve toch aanleiding zijn voor het vaststellen van een archeologisch waardevol terrein.

Booronderzoek maakt het verder mogelijk de diepteligging, de dikte en de stratigrafische positie van de archeologische laag of lagen exact te bepalen. Daarnaast is booronderzoek een betrouwbare methode om de mate van antropogene verstoring en/of natuurlijke bodemerrosie van het te onderzoeken gebied te kunnen bepalen. In beide gevallen kunnen archeologische sporen geheel of gedeeltelijk verdwenen zijn.

Het karterend booronderzoek is uitgevoerd met behulp van een zgn. Edelmanboor met een diameter van twaalf cm. In het plangebied zijn tien boringen gezet tot maximaal 1,2 m -Mv (zie figuur 1: boringen 1 t/m 10). De boringen zijn zo veel mogelijk geplaatst in raaien op een onderlinge afstand van 40 m. De boringen binnen iedere raai zijn gezet op een onderlinge afstand van 30 m. De boringen binnen een raai verspringen ten opzichte van die in de naastgelegen raai, waardoor een systeem bestaand uit gelijkbenige driehoeken ontstaat. Op deze wijze is een grid verkregen waarbij met het geplande aantal boringen de grootste trefkans wordt bereikt.

Het opgeboorde materiaal is gesneden, verbrokken en geïnspecteerd op de aanwezigheid van archeologisch materiaal. De boringen zijn in het veld op een veldkaart ingetekend. De profielen zijn aan de hand van een standaardformulier beschreven. Genoteerd werden onder meer de diepte, textuur, kleur, samenstelling van bodemverschijnselen en archeologische indicatoren (zoals aardewerk, al dan niet verbrand bot, natuursteen, houtskool, verbrande leem, baksteen en fosfaatvlekken).

3 Resultaten

3.1 Bureauonderzoek

Landschap en bodem

Het grondgebied van de gemeente Kerkrade maakt deel uit van het Zuid-Limburgse lössgebied (het maaiveld ligt in het plangebied op ca. 160 m +NAP). Dit gebied kenmerkt zich door een min of meer vlak lössplateau dat doorsneden wordt door beken en droogdalen. Deze löss is in het einde van de laatste ijstijd (het Weichselien: ca. 120.000-10.000 jaar geleden) door de wind afgezet. Het klimaat was kouder en droger dan nu en de bodem was schaars begroeid, zodat de wind gemakkelijk sediment (zoals zand en löss) kon verplaatsen. De dikte van dit lösspakket varieert van meer dan tien meter plaatselijk in het westen tot een of enkele meters in het zuidoosten van het lössgebied (Rijks Geologische Dienst, 1988). De löss is afgezet op Afzettingen van de Oostmaas die ongeveer 1,8 miljoen jaar oud zijn (Rijks Geologische Dienst, 1989). Het plangebied ligt op de overgang van het gebied met Afzettingen van Noorbeek naar het gebied met afzettingen van Simpelveld (beide deel uitmakend van de Afzettingen van de Oostmaas). Ten westen van deze overgang ligt de Heerlerheidebreuk.

Het plangebied is vanwege de ligging in de bebouwde kom van Kerkrade bodemkundig niet gekarteerd. In de top van de löss hebben zich in principe radebrikgronden ontwikkeld (Staring Centrum, 1990). Brikgronden met een dergelijk compleet bodemprofiel worden gekenmerkt door een uitspoelingshorizont (E-horizont), een bruinrood gekleurde inspoelingshorizont (Bt-horizont) en een geleidelijke overgang naar het moedermateriaal, dat niet of nauwelijks door bodemvorming is beïnvloed (B/C- en C-horizont). Op plaatsen waar enige erosie heeft plaatsgevonden, kan de top van de inspoelingshorizont (Bt-horizont) dichter onder het maaiveld liggen. Er is dan sprake van bergbrikgronden. De diepte waarop deze horizont begint, is een maat voor de aantasting/erosie van het oorspronkelijke bodemprofiel en daarmee een maat voor de aantasting en verplaatsing van eventueel aanwezige archeologische resten in de bodem. Bij een helling van 2% treedt reeds erosie op. De kans is groot dat ook in het plangebied erosie heeft plaatsgevonden. Het van de hellingen geërodeerde materiaal wordt in principe in de lager gelegen terreindelen in de vorm van colluvium (verspoelde löss) weer afgezet. Colluvium wordt getypeerd door een humeuze textuur en de aanwezigheid van bijvoorbeeld houtskool, puin en kiezeltjes tot grote diepte. In de homogene, vaak slappe massa ontbreken duidelijk hydromorfe kenmerken, zoals oxidatie-reductieplekken en mangaanconcreties.

Vooraf in historische tijd heeft veel erosie plaatsgevonden. Vóór die tijd hielden de bossen die in Zuid-Limburg van nature aanwezig waren, de bodem goed vast. Ontginning tot grasland gaf geen grote problemen. Pas vanaf het moment dat land werd ontgonnen voor akkerbouw en dergelijke percelen een deel van het jaar onbegroeid waren, begon het water via de oppervlakte af te stromen en erosiegeulen uit te slijten. De plateau-ontginningen uit de Romeinse tijd leidden daarom tot een sterke toename van erosie. Na de 3e eeuw, toen de plateaus weer grotendeels begroeid raakten, nam de erosie af, om opnieuw snel toe te nemen met de grootschalige ontginningen in de 11e-13e eeuw. Niet geërodeerde löss-profielen zijn alleen nog te vinden op de vlakke, centrale delen van de plateaus.

Archeologische en historische gegevens

Uit de directe omgeving van het plangebied zijn veel archeologische vindplaatsen bekend uit de Romeinse tijd. Ten westen van het plangebied ligt een weg van Romeinse oorsprong (Rensink & Vleugels-Hübner, 1998: cat.nr. 13) van Aken naar het centrum van Heerlen. Hier zijn ook Romeinse bouwresten aangetroffen (Rensink & Vleugels-Hübner, 1998: cat.nr. 18). Ten oosten van het plangebied liggen Romeinse villa's (o.a. ARCHIS-waarnemingsnummers 39055 en 39057). Vanwege de hoge dichtheid aan Romeinse resten in de gemeente Kerkrade is het niet uitgesloten dat archeologische resten die aan Romeinse activiteiten gerelateerd zijn in het plangebied aanwezig zijn.

Op de Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden (IKAW; ROB, 2000) staat het plangebied aangegeven als bebouwd terrein en is er geen waarde aan toegekend.

Het plangebied is pas laat ontgonnen (rond 1800 na Chr.). Voorheen is het gebied altijd heide geweest (Renes, 1988). Toch geeft Renes ten oosten van het plangebied een aantal wegen aan die een middeleeuwse datering hebben en gelijktijdig zijn met de middeleeuwse verkaveling. Waarschijnlijk ligt het plangebied op de grens van de ontginningen uit de Middeleeuwen en de 19e eeuw.

3.2 Veldonderzoek

De bodem in het plangebied bestaat uit siltige leem (löss). Vanwege de afwezigheid van de E-horizont in verschillende boringen kan gesteld worden dat het gaat om bergbrikgronden (met de Bt-horizont binnen het bereik van de ploeg). In het plangebied is de bodem dus duidelijk beïnvloed door erosie. De erosie is mogelijk al van Romeinse maar waarschijnlijk van laat-middeleeuwse ouderdom. Een pakket colluvium is met zekerheid vastgesteld in boring 3 (maximale dikte 50 cm). Aan de noordzijde van het plangebied is grond opgebracht (boringen 1, 4 en 8). De onderliggende bodem is bij het opbrengen van de grond niet verstoord.

Aan de westzijde van het plangebied is een steilrand aanwezig. Deze rand vormt waarschijnlijk de grens tussen het gebied met Afzettingen van Noorbeek (in het plangebied) en het gebied met Afzettingen van Simpelveld ten westen ervan. Mogelijk speelt de aanwezigheid van de Heerlerheidebreuk ook een rol bij dit hoogteverschil.

Archeologie

Tijdens het karterend booronderzoek zijn geen archeologische resten aangetroffen die wijzen op de aanwezigheid van archeologische bewoningssporen in de ondergrond. Op basis hiervan kan gesteld worden dat, met inachtneming van de gehanteerde methode, er in het plangebied geen archeologische nederzettingsresten aanwezig zijn.

4 Conclusies en aanbevelingen

4.1 Conclusie

Tijdens de AAI in plangebied Campusproject (gemeente Kerkrade) zijn geen archeologische resten aangetroffen.

Het plangebied ligt op een lössglooiing ten westen van de kern van het kerkdorp Spekholzerheide in de gemeente Kerkrade. In de Romeinse tijd bevonden zich wegen en bebouwing in de onmiddellijke nabijheid van het plangebied. Het gebied valt waarschijnlijk buiten het middeleeuwse landbouwareaal (heide) en lijkt pas te zijn ontgonnen in de 19e eeuw. De erosie is mogelijk al van Romeinse maar waarschijnlijk van laat-middeleeuwse ouderdom.

Het is echter niet uitgesloten dat archeologische resten die aan Romeinse activiteiten gerelateerd zijn in het plangebied aanwezig zijn. Gedacht moet worden aan activiteiten uitgevoerd buiten nederzettingsterreinen die gepaard gaan met een geringe archeologische neerslag (zogenaamde off-site activiteiten).

4.2 Aanbevelingen

Op basis van de resultaten van het karterend booronderzoek wordt archeologisch vervolgonderzoek niet noodzakelijk geacht. Er worden dan ook verder geen aanbevelingen gedaan.

De gemeente kan overwegen om lokale amateur-archeologen de mogelijkheid te bieden om bij het verwijderen van de bouwvoor aanwezig te zijn en archeologische waarden (die door middel van een karterend booronderzoek niet kunnen worden opgespoord) te laten optekenen. Wanneer hiervoor wordt gekozen, is het raadzaam om deze activiteiten op te nemen in de bestekken.

Literatuur

- Landesvermessungsamt Nordrhein-Westfalen**, 1970. *Tranchotkaart. Karten-aufnahme der Rheinland durch Tranchot und v. Müffling 1803-1820, 74 Ost Valkenburg - 75 Heerlen, schaal 1:25.000*. Herausgegeben Landesvermessungsamt Nordrhein-Westfalen, Bonn.
- Renes, J.**, 1988. *De geschiedenis van het Zuidlimburgse cultuurlandschap*. Van Gorcum, Assen/Maastricht.
- Rensink, E., & P.M.L. Vleugels-Hübner**, 1998. Gemeente Kerkrade; een archeologische advieskaart. *RAAP-rapport 315*. Stichting RAAP, Amsterdam.
- Rijks Geologische Dienst**, 1988. *Geologische kaart van Zuid-Limburg en omgeving; oppervlaktekaart, schaal 1:50.000*. Rijks Geologische Dienst, Haarlem.
- Rijks Geologische Dienst**, 1989. *Geologische kaart van Zuid-Limburg en omgeving; afzettingen van de Maas, schaal 1:50.000*. Rijks Geologische Dienst, Haarlem.
- Staring Centrum**, 1990. *Bodemkaart van Nederland, schaal 1:50.000, blad 61-62 W/O Maastricht-Heerlen*. Staring Centrum, Wageningen.
- Wolters-Noordhoff Atlasproducties**, 1992. *Grote Historische Provincie Atlas Limburg 1837-1844, schaal 1:25.000*. Wolters-Noordhoff Atlasproducties, Groningen.
- Wolters-Noordhoff Atlasproducties**, 1995. *Grote Provincie Atlas Limburg, schaal 1:25.000*. Wolters-Noordhoff Atlasproducties, Groningen.

Gebruikte afkortingen

AAO	Aanvullend Archeologisch Onderzoek
AAI	Aanvullende Archeologische Inventarisatie
ARCHIS	ARChEologisch Informatie Systeem
IKAW	Indicatieve Kaart van Archeologische Waarden
Mv	maaienveld
NAP	Normaal Amsterdams Peil
ROB	Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek

Verklarende woordenlijst

antropogeen	ten gevolge van menselijk handelen (door mensen gemaakt/ veroorzaakt)
bergbrikgrond	bodem met een 'afgetopt' brikprofiel: de A2 ontbreekt, ook de B1 en B2 kunnen zijn verdwenen
brikgrond	grond met een inspoelingslaag van klei
colluvium	tijdens het Holoceen van de hellingen geërodeerde en in de dalen afgezette lössleem
leem	grondsoort die wordt gekenmerkt door een hoog siltgehalte (bodemdeeltjes tussen 0,002 en 0,05 mm)
löss	eolisch (= wind-) afzetting van zeer fijnkorrelig materiaal waarvan het overgrote deel van de korrels (60-85%) kleiner is dan 63 µm
radebrikgrond	een lössleemgrond met een compleet brikprofiel (niet-geërodeerd, -afgetopt), zonder hydromorfe kenmerken in de A2- of B2-horizont
silt	gronddeeltjes ter grootte van 2 tot 50 µm
Weichselien	geologische periode (laatste ijstijd, waarin het landijs Nederland niet bereikte), ca. 120.000-10.000 jaar geleden

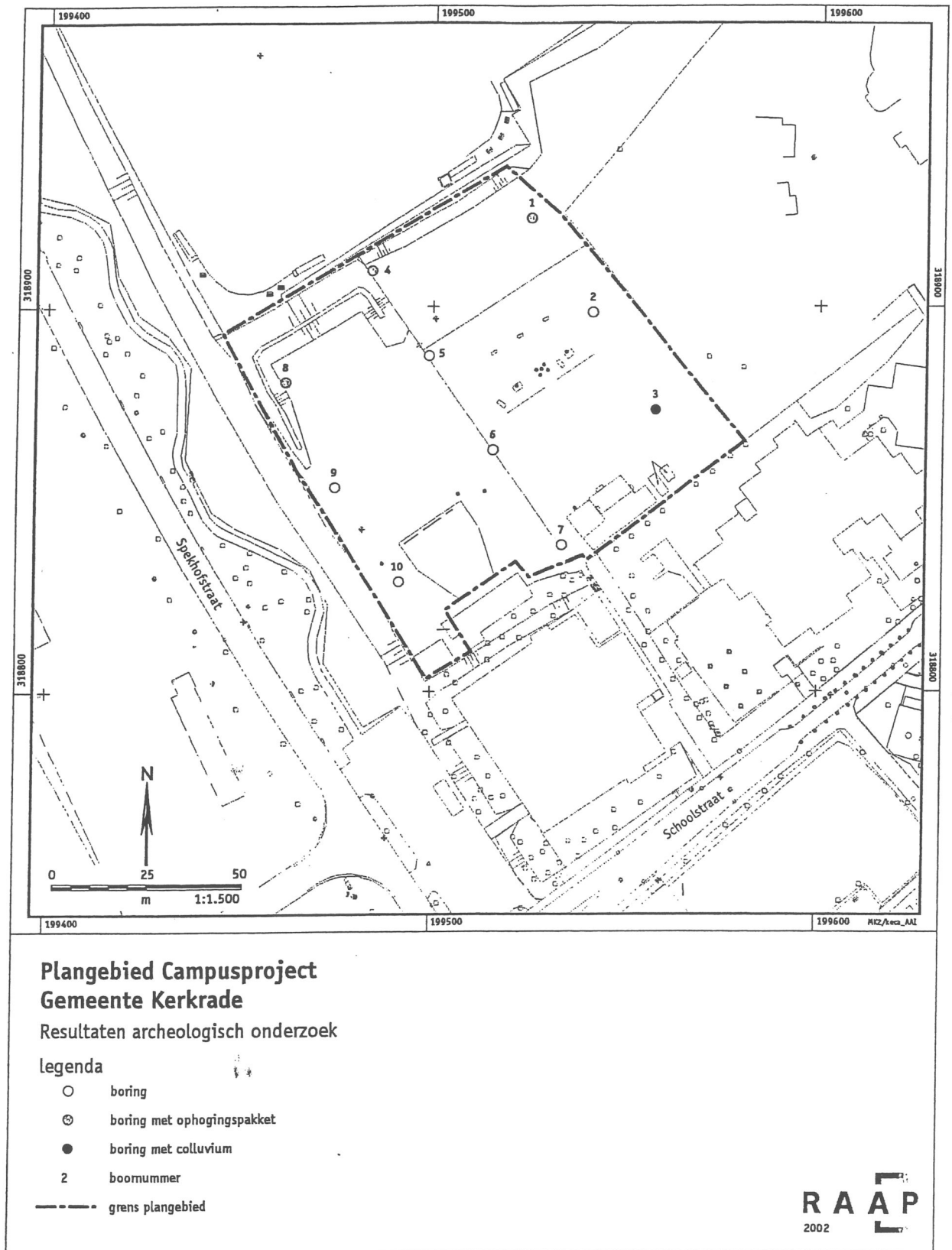
Overzicht van figuren en tabellen

Figuur 1. Resultaten archeologisch onderzoek.

Tabel 1. Archeologische tijdschaal.

Periode	Datering			
Nieuwe tijd	1500	-	heden	
Late Middeleeuwen	1050	-	1500	na Chr.
Vroege Middeleeuwen	450	-	1050	na Chr.
Romeinse tijd	12 voor	-	450	na Chr.
IJzertijd	800	-	12	voor Chr.
Bronstijd	2000	-	800	voor Chr.
Neolithicum (nieuwe steentijd)	5300	-	2000	voor Chr.
Mesolithicum (midden steentijd)	8800	-	4900	voor Chr.
Paleolithicum (oude steentijd)	300.000	-	8800	voor Chr.

Tabel 1: Archeologische tijdschaal.

Figuur 1: Resultaten archeologisch onderzoek.

